

tual que *Destino* va saber crear a partir de mitjans dels anys quaranta. Un personatge extraordinari, ple de contradiccions.

Què escrivia Manuel Brunet en la seva absoluta privacitat? Les notes són extraordinàriament interessants per a entendre el personatge en els anys quaranta, tot just acabada la guerra i depassada la guerra mundial. En primer lloc, Brunet «descobreix» el feixisme espanyol (el falangisme), però no l'acaba d'entendre; per a ell, és un fenomen polític importat d'Itàlia i, en menor mesura, d'Alemanya. En segon lloc, no té cap mena de dubte que feixisme i comunisme són les dues cares d'una mateixa moneda. En tercer lloc, els màxims responsables dels desastres de la Segona República van ser les esquerres burgeses (els seus antics amics d'Acció Catalana, per entendre'ns); i quan aquestes esquerres burgeses s'han de destacar i buscar el suport «extremista, accentuen el seu anticatolicisme»: «I venen llavors els assassins de sacerdots i els incendis d'esglésies» (nota 41). I ja està tot dit.

La llista podria continuar en aquesta línia, afegint-hi anarquistes i faieros (la versió anticlerical dels falangistes), els maçons, els liberals de tota mena, els anticlericals. La relació d'enemics és llarga i força tòpica..., i coneguda: els articles de la segona meitat dels anys quaranta, sobretot, estan plens de referències d'aquesta mena. I era lògic: Brunet, esporuguit i traumatitzat, imaginava, entre 1945 i 1948 aproximadament, la possibilitat d'un capgirament de la situació. Els aliats que havien guanyat la guerra mundial pressionarien la dictadura franquista; aquesta cediria i obriria les portes a un nou desastre. I Brunet ja imaginava una tercera república com la de la primavera del 36 (no la d'abril del 31: aquesta ja la donava per definitivament liquidada), amb les esquerres burgeses i els seus intel·lectuals (llegiu la nota 42, sobre els intel·lectuals republicans, coneguts, segons ell, com La Pudor; és sagnant) tornant a dominar la situació. Devia patir calfreds.

De tota aquesta literatura antirepublicana i antiesquerranista, només se salvava una mirada crítica a com el franquisme havia tractat la llengua catalana (vegeu les notes 77-80, per exemple), però sense plantejar-se en cap moment què li significava, a un home de la seva trajectòria, escriure en castellà cada setmana (a banda de guanyar-se la vida). No era una pregunta retòrica; des de l'exili, les acusacions de col·laboracionisme anaven en aquesta direcció: els col·laboracionistes catalans no només ho eren per conviccions polítiques i ideològiques, sinó perquè havien acceptat de renunciar a la llengua pròpia per a escriure en la dels «vencedors».

Francesc Montero ens ofereix un material interessantíssim, importantíssim per a conèixer la configuració íntima d'un element cabdal del grup intel·lectual més potent del primer franquisme català. El pas següent, que Montero hauria de fer, seria encarar aquestes notes amb els arguments publicats a *Destino*, i que devia escriure en paral·lel. Una feïnada, però apassionant, que ens descobriria un periodista, un polemista de primer nivell, i un intel·lectual complex i contradictori, però fonamental, no només per als anys vint i trenta, sinó per al primer franquisme, quan estàvem convençuts que, d'intel·lectuals, en aquells anys no n'hi va haver.

Francesc VILANOVA I VILA-ABADAL
Universitat Autònoma de Barcelona

BUTIÑÀ, Júlia (ed.) (2018): Ramon Llull, *Libro de contemplación en Dios*, vol. I. Madrid: Centro de Lingüística Aplicada Atenea, 458 p.

Si d'entrada sempre cal congratular-se de la traducció d'una obra de Ramon Llull, en aquest cas a l'espanyol, la satisfacció augmenta en veure que ens trobam davant una feina rigorosa, ben feta. I encara hem d'afegir un motiu més de delectació (una paraula ben lul·liana, per cert): en aquesta ocasió l'empresa de traduir és major. Perquè es tracta ni més ni menys que del *Llibre de contemplació en Déu*, l'obra més extensa de tota la producció del Beat. Per tal que hom se'n faci una idea recorrent al lloc comú que sol acompanyar l'obra quan volem fer referència a la seva magnitud: un llibre de prop d'un

milió de paraules. I és que Llull, sempre sorprenent, es va estrenar (i gairebé va fer estrenar la llengua catalana, sense haver d'esperar segles d'evolució) amb una obra monumental, sòlida. No és poca cosa, doncs, emprendre'n una traducció, la primera que és fa a l'espanyol.

La feina és a cura d'un equip (Matilde Conde, Carmen Teresa Pabón i Maria Lluïsa Ordóñez) coordinat per la professora Júlia Butinyà. Tota una garantia, d'antuvi. L'empresa lògicament és laboriosa i trigarà un cert temps abans de concloure. Ara se n'ha publicat el primer volum, que abasta fins al capítol 102 (recordem que l'obra consta de 366 capítols, un nombre indicatiu de la simbologia numèrica que l'emmarca). Aquest bloc, que correspon als dos primers llibres dels cinc de què consta l'obra, tracta, d'una banda, sobre la divinitat i les seves qualitats, percebudes a través de la contemplació de Déu, és a dir, mitjançant la percepció dels atributs divins: saviesa, poder, perfecció, bondat, etc. (Llibre I, caps. 1-29). I, de l'altra (Llibre II, caps. 30-102), fa referència a la contemplació de Déu a través de la creació i la seva projecció cap a l'home, o sigui, de les seves obres. Se'n anuncia que l'edició completa constarà de dos volums més. En aquests Llull es refereix a la dimensió més humana i als aspectes morals i ètics fins arribar a la part final, en què la combinatòria i l'al·legoria acaben definint l'original sistema lul·lià.

Òbviament hi ha matèria per a l'estudiós de disciplines diferents. Posem per cas (només és un exemple), l'interessat en l'anàlisi de la societat medieval trobarà un filó en els capítols 110-122, en els quals el Beat ens presenta una estructura de la societat medieval, de dalt a baix, que no té res a veure amb allò dels tres ordres (els *bellatores*, *oratores* i *laboratores*), un esquema ja totalment periclitat al seu temps perquè la societat s'havia fet molt més complexa. Allò que Llull ens presenta, en definitiva, és la societat del seu temps, no el model obsolet que encara veiem definit en altres tractadistes. I ho fa amb grans dosis no només de realisme sinó anticipant-se a altres autors que posteriorment també prestaren atenció al model social. Una mostra: ja diferencia la figura del mercader de la del ciutadà, dues categories diferents però, en aquelles saons, a penes percebudes com a tals. Llull no només n'exposa les diferències sinó el procés de transvasament de la primera a la segona i els riscos que això comportava. Tot plegat en un moment en què, en les reflexions d'altres autors sobre la matèria, la figura del mercader es trobava a les beceroles quant a una definició concreta, si és que hi apareixia com a tal! I, a més, el Beat ens obsequia amb la presència de grups, com els pelegrins, un col·lectiu interclassista, sense cap consistència sociològica, que no deixa de resultar sorprenent en una relació d'aquest tipus.

Però, en fi, no ens perdem en disquisicions i retornem al volum que ara comentam. Amb molt bon criteri, la curadora ha optat per atribuir a Ramon Llull el seu vertader nom, prescindint, pel que fa al cas, del Raimundo Lulio en espanyol que encara anacrònicament veiem escrit a vegades (mantes vegades, diríem). A partir d'aquí ens ofereix una breu introducció a l'autor i a l'obra, imprescindible en una traducció que s'adreça a un lector d'una altra llengua i cultura. En aquest sentit, remarca que el *Llibre de contemplació*, una obra primerenca dins el corpus lul·lià, conté les directrius del que serà la seva producció posterior. I incideix en l'aspecte crític i "excèntric" de Llull (ell mateix s'hi volia presentar, amb una determinada finalitat, que podem veure explicitada al cap. 69, p. 322), el caire racionalista del seu pensament i l'aposta que feu a favor del diàleg i de la llengua catalana.

Segueix una altra exposició raonada de Fernando Domínguez Reboiras, un altre lul·lista que, al llarg dels anys, ens ha proporcionat tantes claus, i tan bones, per copsar nombrosos aspectes del pensament lul·lià. Domínguez explica el simbolisme numèric de l'obra, començant pel dels 366 capítols de què consta; i remarca de manera especial que el caràcter enciclopèdic que sempre s'atribueix al *Llibre de contemplació*, un altre clíxé habitual, no consisteix —com en les enciclopèdies medievals a l'ús— en una exposició general sobre el saber conegut a l'època sinó que aquest ve determinat (o condicionat) per la fe, que és qui explica la realitat. D'ací el fonament racional de la fe que fa servir Llull a l'hora d'emprendre la tasca missionera. Tot plegat, sense cap renúncia per part del Beat a exposar tot el coneixement possible. Però, com ja indica el títol, l'obra té un caràcter teocèntric, ja que la contemplació del món real per part dels ulls humans es fa passada pel sedàs dels ulls de la divinitat. I és que sense la fe no es pot entendre la realitat. I l'activitat missionera cristiana ha de basar-se en una intensa experiència de la pròpia fe. A partir d'aquí les raons necessàries hi aporten el fonament per a la conversió.

Un altre aspecte a comentar quan parlem del *Llibre de contemplació* és la redacció original en àrab de la qual ens adverteix Llull. Sorprenen els dubtes que encara hi ha sobre la capacitat del Beat per fer servir aquesta llengua. Que no coneguem cap versió en àrab de les seves obres no n'és cap prova. Per contra, tots els indicis apunten en sentit favorable. Començant pel fet que ho digui ell mateix (una persona que qüestionava el seu propi domini del llatí!). I seguint per un reguitzell de raons que podem argumentar sense gaire dificultat: les disputes que mantingué el Beat amb els savis de Bugia i Tunis, que no podien ser en una llengua diferent a l'àrab, des del moment que dialogava amb ells directament; la defensa que sempre feu a favor del coneixement de les llengües dels pobles que l'evangelitzador pretenia convertir (i l'opció contrària a la figura del traductor al servei del missioner, amb arguments com que distreia l'atenció de l'auditori o que si no era un entès en matèria filosòfica distorsionaria allò que traduïa)... Fins i tot l'anècdota reforça l'afirmació lul·liana: amb motiu de l'anada del Beat a Bugia, un musulmà que anys enrere es trobava a Tunis, quan Llull hi comparegué arran del primer viatge nord-africà, avisà els seus correligionaris que quinze anys abans l'havia armada grossa a la ciutat tunisenca. Resulta evident que sense saber l'àrab difícilment el Doctor Il·luminat hauria pogut alçarar les multituds.

De fet, l'original àrab devia ser (molt) més reduït. Ja sabem que Llull, quan duia a terme versions de les seves obres, no feia mai traduccions “verbum verbo” sinó que eliminava coses, n'afegia, en rectificava... En relació amb l'obra que comentam ho podem veure a través de les diferències entre les versions catalanes i llatines.

Precisament parlant dels diferents manuscrits que contenen el *Llibre de contemplació* no podem obviar que la versió moderna impresa que en teníem (i encara parcialment en disposam, en el moment d'escriure aquesta ressenya), fruit de la impagable tasca editora de lul·listes del primer temps, com Mateu Obrador, mossèn Alcover i Salvador Galmés, es va elaborar sense tenir en compte el manuscrit més antic, el de la Biblioteca Ambrosiana de Milà, datat el 8 de juliol de 1280, desconegut mentre es preparava l'edició. És el que en principi ha de resultar més fidel al text original i a la llengua feta servir per Llull. (És a dir, al català escrit de primera època). Durant dècades aquesta edició i la versió modernitzada ortogràficament, inclosa en les *Obres Essencials*, és la que hom ha manejat, i a partir de la qual s'ha dut a terme la traducció que comentam. L'eventualitat ha fet que coincidint amb la traducció espanyola hagi aparegut el primer volum de la Nova Edició de les Obres de Ramon Llull (NEORL), feta també per un equip (Montserrat Lluch, Aina Sitjes i Albert Soler) sota la direcció d'Antoni I. Alomar que conté l'edició crítica i “definitiva” de l'obra lul·liana. La contingència, en aquest cas, fa que hom no pugui fer altra cosa que saludar l'aparició de tots dos textos i veure si, de cara al futur, d'acord amb els respectius ritmes editors, els propers volums de la traducció també es poden beneficiar de la nova (i fiable) edició.

En qualsevol cas, el criteri seguit per a la traducció ha estat el de respectar el text, actualitzant-ne la llengua i atorgant fluïdesa a la lectura de l'obra. No era fàcil perquè ja sabem els problemes que té la lectura i, a vegades, la comprensió dels escrits lul·lians. Més encara quan es tracta d'una traducció, atesa, per exemple, la dificultat de traduir els vocables genuïnament lul·lians, que no són pocs. Cal destacar que hom se n'ha sortit amb èxit. El llibre és de lectura intel·ligible i agradable, cosa que sempre és molt d'agrair, amb notes aclaridores sobre diversos aspectes. A l'hora de valorar-ho tot plegat, podríem fer nombrosos comentaris, però els concentrarem en un que, tractant-se d'un text medieval, per força ha de cridar l'atenció: l'ús que fa Llull del femení en els pronoms en els quals no s'acostuma a dur a terme l'especificació (“aquells e aquelles”), acompanyat del fet que sovint evita el masculí com a genèric, trets, ambdós, d'una modernitat indubtable, objecte fins i tot d'algun debat encès en l'actualitat, com sempre que (Ai las!) emergeix la qüestió de gènere. Que la tendència actual ja la trobem en Llull (qui ho hauria dit?) l'hem d'explicar a partir d'una altra particularitat lul·liana modernament valorada: la defensa que fa de la condició femenina i el paper que atorga a la dona en una societat com la del seu temps, regida per uns valors feudals i, per tant, força patriarcal.

A través de les pàgines d'aquesta traducció podem esbrinar la perspectiva lul·liana sobre un gran nombre d'aspectes, que resulta impossible resumir en un espai reduït. O, millor dit, trobam un primer punt de vista lul·lià que més tard el Beat va desenvolupar en altres escrits. Només en comentarem alguns, breument. Per exemple, sobre l'alegria, a l'inici de l'obra (caps. 1-3, p. 41-50), que, per descomp-

tat, ha de trobar-se enfocada cap a Déu, de qui hom s'ha d'alegrar de l'existència, així com també de la pròpia existència i de la del proïsme. Però no en l'aspecte més mundà de les manifestacions que provoca l'alegria, com el riure. En obres posteriors, Llull, es fa ressò d'un cert rebuig rigorista contra aquesta pràctica. Als *Proverbis de Ramon* escriu que “savi mercader no compra ne ven ab riayes”; i al *Llibre de mil proverbis* ens diu que “a prelat tany més plorar que riure”. Però potser que tampoc no sigui correcte interpretar-ho com una condemna definitiva.

Per contra, quan Llull parla de la saviesa (caps. 69-71, p. 321-333), sempre a partir de la seva essència divina, no podem obviar que a l'hora de concretar la matèria a escala terrenal el Beat deixa de banda el punt de vista de l'època anterior sobre el saber, vist amb hostilitat pels qui el consideraven un obstacle per a la salvació i, en tot cas, un do de Déu que no permetia cap guany a qui el transmetés, i se situa al costat dels mendicants, els quals (després d'algunes reticències inicials, sobretot per part dels franciscans) es mostren a favor del saber intel·lectual. El *Blaquerna*, la *Doctrina pueril* i, en conjunt, tota l'obra lul·liana palesen l'opció “moderna” del Beat a favor del saber intel·lectual.

Qüestions més concretes com el panteisme són tractades en un epígraf (cap. 15/22, p. 93), en el qual el Beat, des d'una lògica perspectiva antipanteista, es fa ressò de l'error dels qui atribueixen tot el poder a la natura i no a Déu, el veritable conductor del curs de la natura. I aspectes clau en el pensament lul·lià, com la teoria de la doble intenció, ja la podem veure esbrinada al cap. 45 (p. 216-220), abans que Llull hi dedicàs una obra completa, el *Llibre d'intenció*, a més de tractar la matèria en diverses obres més.

Tot plegat, com hem dit, constitueix un tast breu del que trobam en aquest volum, abans que Llull ho desenvolupàs al llarg d'una producció escrita de dimensions excepcionals. Contribuir, per tant, a la difusió d'aquesta obra més enllà de l'àmbit acadèmic i/o català és una feina digna d'elogi i més encara perquè, com hem dit al principi, el rigor marca la pauta del volum que comentam.

En conclusió, la traducció resulta molt útil per a qualsevol lector, especialista o no, a qui el català medieval de Llull li pot resultar feixuc. I aquest lector indeterminat també inclou el lector català ja que no disposa d'una versió en català actual de la magna obra lul·liana, una feina que caldria fer però que, evidentment, també requereix un gran esforç.

Gabriel ENSENYAT PUJOL
Universitat de les Illes Balears

COMAJOAN-COLOMÉ, Llorenç / PÉREZ SALDANYA, Manuel (2018): *Los tiempos verbales del español. Descripción del sistema y su adquisición en segundas lenguas*. Barcelona: Octaedro, 140 p.

Entre los denominados “problemas fundamentales” del español, especialmente cuando se aborda como lengua segunda o extranjera, ocupa un lugar destacado el sistema verbal.¹ Prueba de ello es que incluso en los niveles más altos de aprendizaje se continúa prestando atención a los valores de los tiempos verbales, sobre todo al sistema tempoespectral del pasado.² En este contexto, *Los tiempos verbales del español. Descripción del sistema y su adquisición en segundas lenguas* presenta la novedad de aunar tres áreas que se complementan y resultan esenciales cuando se aborda la enseñanza de una lengua extranjera: la lingüística teórica, la lingüística aplicada (aquí en la vertiente de los estudios de adquisición) y la lingüística contrastiva. La calidad de la obra, además, viene avalada por la especialización tanto de los autores como de la editorial. Manuel Pérez Saldanya ha publicado un gran número de estu-

1. A modo de ejemplo, pueden consultarse algunas de las gramáticas de español para extranjeros disponibles en el CCUC (Catálogo Colectivo de las Universidades de Cataluña): <<http://ves.cat/eqYv>>.

2. Así se puede ver, por ejemplo, en Díaz Rodríguez / Martínez Sánchez / Redó Banzo (2011); y en Instituto Cervantes (2006).